

Гладкова Г.А.
КАРЭСПАНДЭНЦЫЯ ІГНАЦІЯ БЫКОЎСКАГА
ЯК ГІСТАРЫЧНАЯ КРЫНІЦА

Мастацкая творчасць І. Быкоўскага падмацавана дастаткова карыснай у літаратуразнаўчым і гістарычным планах эпістальнай спадчынай асветніка. Як вядома, карэспандэнцыя звычайна дазваляе даследчыку ўдакладніць абставіны прыватнага жыцця і літаратурнай дзейнасці пісьменніка, даведацца пра яго стасункі з сучаснікамі, сімпатыі, грамадскія і асабістыя прыярытэты; ліставанне з'яўляецца дадатковай карыснай крыніцай гістарычных звестак.

Вядомая на сёння эпістальная спадчына І. Быкоўскага знаходзіцца пераважна на тэрыторыі Польшчы. У якасці аб'екта аналізу намі выкарыстаны апублікаваныя Т. Мікульскім чатыры розныя па змесце і гістарычнай каштоўнасці лісты з перапіскі І. Быкоўскага, датаваныя канцом XVIII – пачаткам XIX стагоддзяў.

З мемуараў пісьменніка вядома, што ў 1788 годзе ён прысвяціў і перадаў праз пасрэднікаў польскаму каралю Станіславу Аўгусту другую частку ўласнага літаратурнага зборніка «Wieczory wiejskie». У 1792 годзе І. Быкоўскі даслаў каралю віншавальны ліст, які характарызаваўся празмерным панегірызмам і афіцыйнасцю.

Арыгінал ліста Do Stanisława Augusta захоўваецца ў бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве. На першай старонцы дакумента ніжэй загалоўка пазначана дата «de 16 Apr. 1792». Тэкст суправаджаюць некалькі малюнкаў і панегірычны верш «Do Najjaśniejszego Stanisława Augusta, Króla polskiego, Wielkiego Księęcia Litewskiego etc. w dzień trzeci maja roku 1792».

Ліст пачынаўся з ветлівага звароту да караля і агульнай абмалёўкі дзейнасці Станіслава Аўгуста на карысць польскага народа. Адрасант апісваў усеагульную радасць нацыі з прычыны панавання караля, не забываў узгадаць складаную міжнародную палітычную сітуацыю, у якой апынулася Рэч Паспалітая, падкрэсліваў годнасць жыхароў слонімскага павета, ад імя якіх пісьменнік звяртаўся да адрасата. І. Быкоўскі жадаў каралю здароўя і найдаўжэйшага панавання, не шкадаваў эпітэтаў

для стварэння вобраза лідара нацыі, напрыклад, Станіслаў Аўгуст ім названы «pajlepsy z królów», «Ojciec ojczyzny» [1, с. 507].

Прычынай узнікнення ліста паслужыла гадавіна знамянальнай падзеі – прыняцця Канстытуцыі 3 мая 1791 года. І. Быкоўскі адзначаў, што ў слонімскім павеце на грамадзянскім сходзе 14 лютага 1792 года адбылася прысяга новаму дзяржаўнаму закону. Гэта сведчанне дазваляе разглядаць ліст Быкоўскага як унікальную крыніцу каштоўнай гістарычнай інфармацыі.

Той факт, што І. Быкоўскі шчыра вітаў прыняцце Канстытуцыі 3 мая 1791 года, сведчыць пра пісьменніка як чалавека прагрэсіўных поглядаў, грамадзяніна, які разумее неабходнасць рэформаў для дзяржавы. Аднак узрушанасць адрасанта не пазбаўлена, відавочна, асабістых інтарэсаў пісьменніка. Напрыклад, Т. Мікульскі адзначаў, што хвалебнай прамовай у лісце І. Быкоўскі прагнуў звярнуць увагу караля-мецэната на ўласную творчасць, атрымаць выдавецкую, а магчыма, і жыццёвую дапамогу [1, с. 504]. Заўвага Т. Мікульскага становіцца тым больш апраўданай, калі ўлічыць неспрыяльныя абставіны, у якіх знаходзіўся правінцыйны польскамоўны пісьменнік Беларусі канца XVIII стагоддзя: адсутнічала прафесійная крытыка, існавалі цяжкасці з выданнем твораў, былі недастаткова выніковымі ўзаемасувязі паміж мясцовымі літаратурамі і г.д.

У польскіх архівах захаваны адказ караля Быкоўскаму (Stanisław August do Bukowskiego) ад 25 красавіка 1792 года. Чарнавік ліста (магчыма, копія адказу) напісаны рукой каралеўскага сакратара, без подпісу, але, несумненна, ад імя і па ўказанні Станіслава Аўгуста. Ліст захоўваецца ў бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве. Кароль адказаў на ліст І. Быкоўскага ветліва і стрымана, некалькімі агульнымі сказамі, пры гэтым адзначыў, што адзінства нацыі, пра якое дбае І. Быкоўскі, – гэта мэта і для самога караля. Адчуваецца, што ў пачуццёвым плане гэта быў няроўны дыялог пісьменніка і ўладара, аднак такое ліставанне можа мець вартасць як дадатковы гістарычны матэрыял адносна эпохі Асветніцтва ў польскай і беларускай культуры.

Заслугоўвае ўвагі ліст І. Быкоўскага, адрасаваны Яну Альбертрандзі (Do Jana Chrzyciela Albertrandiego), якога пісьменнік непакоіў сваёй літаратурнай творчасцю. Ліст напісаны 2 лютага 1805 года, захоўваецца ў Курніцкай бібліятэцы Польскай акадэміі навук. Існуе верагоднасць, што да гэтага ліста І. Быкоўскі мог далучыць матэрыялы свайго сябра і літаратурнага настаўніка Ф. Князьніна, пра што ёсць згадванне ў мемуарах пісьменніка. І. Быкоўскі пісаў, што ў 1805 годзе даслаў матэрыялы Ф. Князьніна ў варшаўскае Таварыства сяброў навук (ТСН) [1, с. 487]. Пісьменнік прыгадваў гэты факт у лісце да князя А.К. Чартарыйскага ў 1811 годзе. Аднак у паперах варшаўскага ТСН, змешчаных у Галоўным архіве старадаўніх актаў, няма ўпамінання пра паперы Ф. Князьніна, прымацаваныя да ліста І. Быкоўскага.

Верагодна, прычынай узнікнення перапіскі з Я. Альбертрандзі паслужыў настойлівы пошук пісьменнікам крытыка ўласных літаратурных твораў. Ян Альбертрандзі – польскі гісторык, старшыня ТСН, намаганнямі якога ў 1800 годзе ў Варшаве ўзнікла згаданае аб'яднанне, – быў вымушаны па просьбе І. Быкоўскага стаць літаратурным крытыкам яго творчасці. Адрасант быў упэўнены, што ТСН клапаціцца пра пашырэнне асветы і прэстыж айчынных навукоўцаў, таму яно павінна быць аб'ектыўным у ацэнках і пазбаўленым шкоднай паблаглівасці да аўтараў.

Ліст быў дасланы з Хільчыц (сучасны Жыткавіцкі р-н Гомельскай вобл. Беларусі). Ніжэй знаходзім прыпіску пісьменніка, што адказ яму можна даслаць у Шчучын Сцыпіёнскі ці Літоўскі. Верагодна, маецца на ўвазе Шчучын (сучасная Гродзенская вобл. Беларусі), які ў XVIII стагоддзі перайшоў ад Радзівілаў ва ўладанне надворнага маршала ВКЛ Ёзафа Сцыпіё дэль Кампа (Józef Scipio del Campo). Па гэтай прычыне І. Быкоўскі ўсё яшчэ называў Шчучын Сцыпіёнскім, хаця на момант

напісання ліста шчучынскія землі знаходзіліся ў складзе Расійскай імперыі ў якасці мястэчка Літоўскай губерніі, а з 1801 года – Гродзенскай губерніі.

Такім чынам, ліст І. Быкоўскага да Я. Альбертрандзі не толькі дазваляе ацаніць ролю, якую адыграла ТСН у развіцці асветы і культуры, але і пабачыць незайздроснае становішча правінцыйнага пісьменніка, які шукаў аўтарытэтнай крытыкі. Дадаткова карэспандэнцыя дазваляе ўстанавіць месца знаходжання І. Быкоўскага ў адзначаны перыяд, што, безумоўна, дапаўняе біяграфію літаратара.

Арыгінал ліста Do Adama Kazimierza Czartoryskiego, датуецца 7 мая 1811 года і захоўваецца ў бібліятэцы Чартарыйскіх у Кракаве. Выбар паважанага адрасата невыпадковы: стрыечны брат С. Панятоўскага А.К. Чартарыйскі быў вядомы як уплывовая дзяржаўная асоба, асветнік, літаратар, мецэнат, дапамогі якога шукаў правінцыйны пісьменнік. Аб’ёмны ліст тэматычна падзяляецца на дзве часткі: першая прысвечана паведамленню прыватнай інфармацыі, другая – пытаннем літаратурнай дзейнасці. Як становіцца зразумелым з тэксту, мэтай звароту да князя Чартарыйскага паслужыў клопат Быкоўскага-бацькі пра далейшы лёс сына Януша: пісьменнік замаўляў перад князем слова за сына, стараўся яго хаця б часова ўладкаваць пры княжацкім двары ў Пулавах.

Ліст пацвярджае некаторыя біяграфічныя факты, змешчаныя ў мемуарах літаратара. Найперш эпізод службы ў расійскай арміі пад камандаваннем А. Суворова, удзел у ваеннай кампаніі на Дунаі падчас руска-турэцкай вайны 1773–1774 гг. Пры гэтым аўтар ліста наракаў, што не атрымаў ніводнай узнагароды за час нялёгкай службы. І. Быкоўскі апавядаў пра перыяд жыцця ў Воўчыне ў князя Чартарыйскага, не забываў выказаць князю асабістую прыязнасць, называў гэты час шчаслівым. Нарэшце, адрасант згадваў цеснае сяброўства з Ф. Князьніным, пісаў, што менавіта гэты паэт першым заўважыў літаратурныя здольнасці Быкоўскага і заахвоціў яго да практыкавання ў паэзіі. І. Быкоўскі пісаў, што ў дадзены момант жыве на радзіме, недалёка ад Мінска на спадчынным зямлі, мае сямнаццацігадовага сына Януша. Пісьменнік акцэнтаваў увагу на тым, што сын атрымаў прыстойную адукацыю і цяпер паўстала пытанне пра яго далейшы лёс. І. Быкоўскі прызнаваўся, што не раіць Янушу звязваць жыццё з ваеннай справай (відавочна, у пісьменніка захаваўся горкі ўспамін пра ўласную вайсковую кар’еру), і ласкава прасіў князя прыняць сына пад апеку на два гады.

Наступны фрагмент ліста прысвечаны апісанню літаратурных праблем, звязаных з выданнем мастацкай спадчыны. Аўтар паведамляў, што напісаў некалькі твораў, якія хацеў бы надрукаваць, акрамя гэтага, пераклаў на польскую мову «Новую Элаізу» Ж.Ж. Русо, але пра гэты пераклад у бібліяграфічных крыніцах звестак няма. З просьбай выдання твораў І. Быкоўскі звяртаўся ў Віленскі ўніверсітэт, які хаця даў дазвол і рэкамендацыю на друк, але матэрыяльна дапамагчы не мог. Сам пісьменнік наракаў, што не мае магчымасці аплочваць выдаткі, звязаныя з публікацыяй літаратурных тэкстаў.

Апошняя магчымасцю ў справе выдання літаратурнай спадчыны І. Быкоўскі назваў зварот да князя Чартарыйскага, прасіў яго паспрыяць, тым больш што, як пісаў адрасант, да рэкамендацыі князя прыслухаецца віленскі друкар і ўладальнік друкарні пры Віленскім універсітэце Юзаф Завадскі. Нарэшце пісьменнік паведамляў, што адказ князя будзе чакаць у спадчынным маёнтку пад Мінскам.

Такім чынам, разгледжаная частка карэспандэнцыі І. Быкоўскага дазваляе сцвярджаць, што адрасант сур’ёзна ставіўся да літаратурных заняткаў, імкнуўся выкарыстаць усе магчымасці для выдання мастацкай спадчыны, настойліва шукаў дарадцаў. Разам з гэтым, на аснове карэспандэнцыі мы бачым пісьменніка як грамадзяніна-патрыёта з актыўнай жыццёвай пазіцыяй, якога непакоіў трагічны лёс нацыі пасля падзелаў Рэчы Паспалітай. І. Быкоўскі веў перапіску з аўтарытэтнымі

дзяржаўнымі асобамі свайго часу хутчэй з мэтай вырашэння ўласных праблем, але з мемуараў пісьменніка вядома і пра прыватную перапіску з роднымі па сямейных справах. Такі рознаўзроўневы спектр карэспандэнцыі тлумачыцца тым, што ліставанне на той час належным чынам падтрымлівала сувязі ў грамадстве.

Стылістычная манера І. Быкоўскага грунтуецца на старадаўніх традыцыях ветлівасці, стыль яго лістоў кансерватыўны, празмерна надзелены «пышным» шматслоўем, імкненнем дагадзіць адрасату. Нават эмацыянальнасць, характэрная для сталай літаратурнай творчасці пісьменніка, у лістах больш стрыманая, відавочна, гэтага вымагалі афіцыйнасць стылю і значнасць для аўтара вырашаемых пытанняў. Рэалізацыя фатычнай функцыі ў эпістальнай спадчыне праяўляецца праз традыцыйны ўплыў літаратурнага этыкету эпохі, што ў карэспандэнцыі адлюстравана праз выкарыстанне трафарэтных ветлівых зваротаў, эмацыянальна афарбаванай лексікі, складаных сінтаксічных канструкцый, традыцыйных формул пачатку і заканчэння напісанага.

Відавочна, што на сучасным этапе эпістальны этыкет, калісьці строга захоўваемы, знікае, як саступае свае пазіцыі рукапісны ліст увагуле. Пры гэтым узмацняецца адчуванне каштоўнасці эпістальнай спадчыны творчай асобы, у лістах якой раскрываюцца асаблівыя бакі пісьмовых узаемаадносін людзей пэўнай эпохі, стыхійнае ці, наадварот, прадуманае выяўленне думак і пачуццяў, трапятлівае чаканне адказу і інш.

Можна з поўным правам канстатаваць, што карэспандэнцыя І. Быкоўскага – гэта дадатковы бібліяграфічны і гісторыяграфічны матэрыял, які не толькі дадае штрыхі да творчага партрэта пісьменніка, але дазваляе ацаніць маштаб намаганняў творцы, які ў сталым узросце ўсё яшчэ чакаў літаратурнага прызнання. Колькасна небагатая захаваная эпістальная спадчына І. Быкоўскага служыць узорам эпістальнага этыкету XVIII стагоддзя, лісты ўдакладняюць некаторыя гістарычныя, біяграфічныя і бібліяграфічныя факты, адлюстроўваюць характар ўзаемаадносін аўтара з адрасатамі.

1. Mikulski, T. Ze studiów nad Oświeceniem. Zagadnienia i fakty / T. Mikulski. — Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1956. — 555 s.